

ภาคผนวก ง.
สรุปรายงานการวิจัยเรื่อง ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับ
การพัฒนาชุมชนในหมู่บ้านไทย

สรุปรายงานการวิจัย

เรื่อง ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนในหมู่บ้านไทย

Factors related to Community Development in Thai villages

บทนำ

ที่มาของปัญหา

การพัฒนาชุมชน เป็นวิธีการหนึ่งที่รัฐบาลนำมาใช้ในการพัฒนาชนบท การพัฒนาชุมชนเป็นแนวความคิดที่เกิดจากความต้องการที่จะให้มีการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจสังคมการปกครองในท้องถิ่นชนบทด้วยพลังของมวลชนในชนบทนั้น ประกอบด้วยความช่วยเหลือของรัฐบาล แนวความคิดของการพัฒนานั้น สิ่งที่สำคัญที่สุดในการพัฒนา คือ การสร้างอุดมการณ์ในการพัฒนาให้เกิดขึ้นในจิตใจของคนทุกคน โดยการพัฒนาความคิด และพัฒนาความสามารถของประชาชนให้สูงขึ้น โดยการให้การศึกษอบรมประชาชนทุกเพศทุกวัยให้มีความรู้ด้านต่าง ๆ ทั้งด้านการปรับปรุงอาชีพ สิ่งแวดล้อม และอื่น ๆ ซึ่งเน้นการยกมาตรฐานการครองชีพ และความเป็นอยู่ของประชาชนให้สูงขึ้น ในปี พ.ศ. 2505 ได้มีการจัดตั้งกรมการพัฒนาชุมชนขึ้นสังกัดกระทรวงมหาดไทย เพื่อรับผิดชอบงานของรัฐบาล และในปี พ.ศ. 2507 โครงการพัฒนาชุมชนได้ถูกบรรจุไว้ในแผนเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา ประเทศกำลังพัฒนาทั้งหลายได้นำเอาวิธีการพัฒนาชุมชนไปใช้ในการพัฒนาประเทศ แนวความคิดพื้นฐานของการพัฒนาชุมชนคือ การรู้จักช่วยตนเอง (Self-help approach) โดยใช้กำลังทรัพยากรของประชาชนให้มากที่สุด และขอความช่วยเหลือจากภายนอกให้น้อยที่สุด การมีส่วนร่วมของประชาชนในการทำงานก็เป็นหัวใจของงานพัฒนาชุมชน โดยการให้ประชาชนและองค์กรของประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมโครงการต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความคิดที่ว่างงานเป็นของประชาชน และช่วยกันดูแลรักษาต่อไป การดำเนินงานพัฒนาชุมชนมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญ 2 ประการคือ ประการที่หนึ่ง มุ่งเน้นในเรื่องการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อม และประการที่สอง มุ่งเน้นในเรื่องการเปลี่ยนแปลงทัศนคติของประชาชน จากสภาวะการณ์อันเก่าแก่ล้าสมัยให้มาสนใจและทำความเข้าใจกับสถานการณ์ปัจจุบัน เพื่อจะได้เป็นผู้ที่ทันต่อเหตุการณ์มีความคิดก้าวหน้า มีความรับผิดชอบในกิจกรรม รับผิดชอบต่อตนเอง ชุมชน และประเทศชาติในที่สุด (Goodenough : 1973 : 17)

การดำเนินงานพัฒนาชุมชนในประเทศไทยมีวัตถุประสงค์ 2 ประการดังกล่าวข้างต้น ในระยะแรกการดำเนินงานพัฒนาชุมชนเน้นหนักในเรื่อง การพัฒนาสิ่งแวดล้อมของชุมชน เช่น

การสร้างถนน เชื้อน การส่งเสริมการเกษตร ต่อมากรมการพัฒนาชุมชนได้หันมาให้ความสนใจต่อกลุ่มคือองค์กรประชาชนในการทำงานพัฒนาชุมชนในระดับตำบลและหมู่บ้าน จุดใหญ่มุ่งเน้นให้ประชาชนในหมู่บ้านรู้จักรับผิดชอบ และมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบท การพัฒนาชนบทที่ยึดการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของประชาชน จะก่อให้เกิดประสิทธิภาพ ประสิทธิผลของงานการพัฒนาอย่างแท้จริง เพราะได้ระดมประชาชนมาร่วมพัฒนาชนบทเพื่อให้บรรลุเป้าหมายรวดเร็วขึ้น

ความสำคัญของปัญหา

นับตั้งแต่ได้มีการจัดตั้งกรมการพัฒนาชุมชนขึ้นในปี พ.ศ. 2505 รัฐบาลได้จัดสรรงบประมาณวัสดุอุปกรณ์ และบุคลากรเพื่อการพัฒนาชนบทเป็นจำนวนมาก โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อยกฐานะความเป็นอยู่ของประชาชนในชนบทให้ดีขึ้น การดำเนินงานพัฒนาชุมชนก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านสิ่งแวดล้อม ความเชื่อ ทศนคติ และรูปแบบพฤติกรรมของประชาชนในชนบท (กรมการพัฒนาชุมชน : 2530) อย่างไรก็ตาม จากประสบการณ์ที่ผ่านมาชี้ให้เห็นว่า การดำเนินงานพัฒนาชุมชนประสบปัญหาหลายประการ จึงจำเป็นต้องมีการปรับปรุงแก้ไขทั้งทางด้านประชาชนและรัฐบาล การศึกษาวิจัยส่วนใหญ่ได้ระบุถึงปัญหาบางประการพร้อมทั้งข้อเสนอแนะในการแก้ไขปัญหา ตัวอย่างเช่น การศึกษาวิจัยของ Yatsushiro (1966) Suvanajata (1964) Vayavananda (1966) และจิระพรรณ กาญจนะจิตตรา (2528) ซึ่งมุ่งความสนใจไปยังปัญหาที่เกิดจากทางด้านรัฐบาล เช่น บทบาทของพัฒนากร การฝึกอบรมพัฒนากร ความพึงพอใจของพัฒนากรในการปฏิบัติงานในหน้าที่ เป็นต้น การศึกษาวิจัยครั้งนี้แตกต่างจากการวิจัยที่กล่าวมาแล้ว ในแง่ที่มุ่งความสนใจไปยังประชาชนในชนบทที่เป็นประชาชนเป้าหมายของการเปลี่ยนแปลงในโครงการพัฒนาชุมชน

Foster (1965 : 58 - 59) ได้ชี้ให้เห็นว่า ในสังคมจะมีแรงเสริมอยู่ 2 ชนิดคือ (1) แรงสนับสนุน และ (2) แรงต่อต้าน แรงเสริมทั้ง 2 ชนิดนี้จะต่อสู้กันอยู่ตลอดเวลาแรงเสริมชนิดแรก พยายามที่จะขจัดภาวะความสมดุลออกไป เพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง แรงเสริมประการหลัง เป็นแรงต่อต้านไม่ให้เกิดการเปลี่ยนแปลง เมื่อนักวางแผนพยายามทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมด้านใดก็ตาม ควรระมัดระวังอุปสรรคที่อาจจะเกิดขึ้นจากแรงเสริมทั้ง 2 ชนิดนี้ แรงสนับสนุนและแรงต่อต้าน เพื่อให้อยู่คงที่มีปรากฏอยู่ในทุกสังคม เพราะฉะนั้นเป็นหน้าที่ของนักพัฒนาที่จะวางแผนผสมผสานแรงเสริมทั้ง 2 ชนิดนี้เข้าด้วยกัน เพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทิศทางที่ถูกต้อง การศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้ระบุถึง แรงเสริมและปัจจัยต่าง ๆ ที่คาดว่าจะเกี่ยวข้องกับประสิทธิภาพของโครงการพัฒนาชุมชน เครื่องชี้ถึงประสิทธิภาพของโครงการพัฒนาชุมชน ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ การยอมรับนวัตกรรมทางการเกษตร และ

การมีส่วนร่วมในกิจกรรมขององค์กรชุมชน ปัจจุบันนี้ กรมการพัฒนาชุมชนได้พยายามส่งเสริมการผลิตโดยการแนะนำการเพาะปลูกพืชพันธุ์ใหม่ เช่น ข้าวพันธุ์ใหม่ ตลอดจนการใช้ปุ๋ยหมัก การใช้ปุ๋ยเคมี การใช้ยาฆ่าแมลง และการใช้เครื่องจักรกลขนาดเล็กในการเกษตร เพื่อช่วยเพิ่มพูนผลผลิตในไร่นา ในขณะเดียวกัน ก็เป็นการเพิ่มพูนรายได้ให้แก่ประชาชนในชนบทด้วย ดังนั้นการศึกษาวิจัยครั้งนี้จึงเกี่ยวข้องกับประสิทธิภาพของโครงการพัฒนาชุมชน โดยมีเครื่องที่อยู่ 2 ประการคือ การยอมรับนวัตกรรมทางการเกษตรและการมีส่วนร่วมทางสังคม และในการศึกษาวิจัยนั้นจะระบุถึงปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการยอมรับนวัตกรรมทางการเกษตร และการมีส่วนร่วมทางสังคมเท่านั้น

การศึกษานี้ก่อให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับขบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและทำให้ทราบถึงสาเหตุหรือปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับประสิทธิภาพของโครงการพัฒนาชุมชนเพื่อประโยชน์ในการพิจารณาปรับปรุงแก้ไขแนวทางนโยบายในการดำเนินการพัฒนาชุมชนในประเทศไทยให้ได้ผลดียิ่งขึ้น

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาปัจจัยบางประการที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนในระดับครอบครัวและชุมชน
2. เพื่อศึกษาถึงปัจจัยที่มีต่อการยอมรับนวัตกรรมทางการเกษตร ได้แก่ การใช้ข้าวพันธุ์ใหม่ การใช้ปุ๋ยเคมี การใช้ยาฆ่าแมลง และการใช้เครื่องจักรกลขนาดเล็กในการเกษตรและการวัดระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน ในองค์กรชุมชน และกิจกรรมของชุมชน ได้แก่ กลุ่มเกษตรกร ครัวเรือน วัด โรงเรียน และการพัฒนาหมู่บ้าน
3. เพื่อวัดทัศนคติของประชาชนที่มีต่อนวัตกรรมทางการเกษตรและโครงการพัฒนาชุมชน
4. เพื่อศึกษาถึงความต้องการของประชาชนอันจะเป็นประโยชน์ในการสนับสนุนการดำเนินงานพัฒนาชุมชน

ขอบเขตของการวิจัย

เป็นที่ประจักษ์ชัดเจนว่า ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานพัฒนาชุมชนนั้นมีมากมายหลายประการ และค่อนข้างซับซ้อน รวมทั้งนโยบายการพัฒนาชนบทของรัฐบาล การศึกษานี้ก็ได้พยายามที่จะตอบปัญหาทั้งหมดที่เกี่ยวข้องกับประสิทธิภาพของโครงการพัฒนาชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผู้วิจัยมิได้ศึกษาปัญหาที่เกิดขึ้นจากการประสานงานระหว่างหน่วยงานของรัฐบาลที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชนบทและปัญหาความสอดคล้องของนโยบาย การพัฒนาชุมชนของกรมการพัฒนาชุมชนกับแผนชาติ ซึ่งปัจจัยทั้ง 2 ประการนี้เป็นสิ่งที่สำคัญ และจำเป็น

สำหรับการประเมินประสิทธิภาพของโครงการพัฒนาชุมชนในประเทศไทยอีกทางหนึ่งด้วย การศึกษาครั้งนี้ ได้กำหนดที่จะศึกษาข้อมูลโดยการสัมภาษณ์หัวหน้าครัวเรือนในหมู่บ้านเขตพื้นที่พัฒนาล้าหลังของจังหวัดภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ โดยศึกษาภาคละ 3 จังหวัด รวมหมู่บ้านที่จะทำการศึกษา 9 หมู่บ้าน และในการศึกษาปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนนั้นจะศึกษาถึงปัจจัยเพียงบางประการเท่านั้น

วิธีดำเนินการวิจัย

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ประกอบด้วย

1. **หน่วยในการวิเคราะห์** (Unit of Analysis) คือหัวหน้าครัวเรือน
2. **ประชากร** (Population) คือหัวหน้าครัวเรือนที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านเขตพื้นที่พัฒนาล้าหลังของจังหวัดเชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน ขอนแก่น ยโสธร ร้อยเอ็ด สงขลา ปัตตานี และนครศรีธรรมราช

3. **การสุ่มตัวอย่าง** (Sampling) ผู้วิจัยได้คัดเลือกประชากรที่เป็นตัวอย่างจากหัวหน้าครัวเรือนที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้าน ซึ่งเป็นพื้นที่ที่อยู่ในเขตพัฒนาระดับล้าหลังตามรายงานการสำรวจของกรมการพัฒนาชุมชนและสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ โดยใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบ Multi-Stage Random Sampling

ผู้วิจัยเลือกศึกษาเพียง 3 ภาค คือ ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ ซึ่งในแต่ละภาคได้ทำการศึกษาเพียง 3 จังหวัด และจังหวัดละ 1 หมู่บ้านเท่านั้น ผู้วิจัยได้เลือกจังหวัดตัวอย่างออกมาจากแต่ละภาคดังนี้ ภาคเหนือ ได้แก่ จังหวัดเชียงใหม่ ลำปาง และลำพูน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แก่ จังหวัดขอนแก่น ยโสธร และร้อยเอ็ด ส่วนภาคใต้ ได้แก่ จังหวัดสงขลา ปัตตานี และนครศรีธรรมราช และแต่ละจังหวัดตัวอย่างเลือกอำเภอตัวอย่างตามตัวอย่าง หมู่บ้านตัวอย่าง โดยใช้วิธีการสุ่มแบบธรรมดา การเลือกจังหวัดอาศัยหลักเกณฑ์ดังนี้ เป็นจังหวัดที่อยู่ในเขตพื้นที่ชนบทยากจนตามประกาศของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เปิดเป็นเขตพัฒนาชุมชนเป็นเวลา 15 ปีมาแล้ว ทั้งนี้เพื่อให้เป็นตัวแทนของส่วนรวมเพื่อพิจารณาในด้านความก้าวหน้าของงานพัฒนาชุมชน

4. **เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย** คือแบบสัมภาษณ์ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นเองโดย

1. ศึกษาจากแนวความคิดทฤษฎี และผลงานวิจัยที่มีความเกี่ยวข้องกับการวิจัยครั้งนี้
2. ศึกษาเกี่ยวกับลักษณะและสภาพปัญหาการดำเนินงานพัฒนาชุมชนเพื่อเป็นแนวทางในการได้ข้อมูลใช้ในการสร้างแบบสัมภาษณ์
3. ผู้วิจัยได้สร้างแบบสัมภาษณ์ แบ่งเป็น 6 ตอน คือ

- ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับหัวหน้าครัวเรือน
- ตอนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับครอบครัวหรือกิจกรรมในครอบครัวของหัวหน้าครัวเรือน
- ตอนที่ 3 ข้อมูลเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและสิ่งอำนวยความสะดวกในหมู่บ้าน
- ตอนที่ 4 ข้อมูลเกี่ยวกับการยอมรับนวัตกรรมทางการเกษตรและอนามัย
- ตอนที่ 5 ข้อมูลเกี่ยวกับความรู้และทัศนคติที่มีต่อการพัฒนาชุมชน
- ตอนที่ 6 ข้อมูลเกี่ยวกับเหตุผลของการยอมรับหรือขัดขวางโครงการพัฒนาชุมชน

แนวความคิดทางทฤษฎี

1. ทฤษฎีการยอมรับวิทยาการใหม่ (Adoption of Innovation Theories)

Rogers (1963) กล่าวว่า การที่บุคคลจะยอมรับวิทยาการใหม่ไปช่วยในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ นั้น จะต้องผ่านกระบวนการยอมรับ (Adoption Process) ซึ่งประกอบด้วย 5 ขั้นตอน ดังนี้

1. ขั้นรับรู้ (awareness stage) หมายความว่าบุคคลได้กระทบวิทยาการใหม่ หรือ ความคิดใหม่เป็นครั้งแรก แต่ยังไม่มีความรู้อย่างแจ่มแจ้งในวิทยาการใหม่นั้น เป็นการรับรู้ว่ วิทยาการใหม่มีอยู่ แต่ยังไม่ได้แสวงหาข่าวสารเพิ่มเติม

2. ขั้นความสนใจ (interest stage) หมายความว่าบุคคลเริ่มสนใจความรู้ใหม่ และ พยายามแสวงหาความรู้เพิ่มเติม

3. ขั้นการประเมินผล (evaluation stage) หมายความว่าบุคคลคิดทบทวน ไตร่ตรองถึงผลดีผลเสียของความรู้ใหม่อยู่ในใจก่อนที่จะตัดสินใจว่าจะทดลองทำหรือไม่ทำต่อไป

4. ขั้นการทดลอง (trial stage) หมายความว่าบุคคลนำความรู้ใหม่ไปปฏิบัติในขนาด เล็ก ๆ เป็นการทดลองเพื่อดูผลก่อนจะตัดสินใจยอมรับโดยเต็มที่ต่อไป

5. ขั้นการยอมรับ (adoption stage) หมายความว่า เป็นขั้นตอนที่บุคคลตกลงใจ นำวิทยาการใหม่ไปปฏิบัติต่อไปอย่างเต็มที่ ซึ่งเป็นการยอมรับผลการทดลองในขั้นก่อนว่าใช้ได้ผล นอกจากนี้ Rogers ได้เสนอลักษณะของวิทยาการใหม่ 5 ประการ ดังนี้

1. ความได้เปรียบสัมพัทธ์ (relative advantage) หมายความว่าวิทยาการใหม่มีส่วนดี เหนือกว่าของเดิม เป็นเรื่องของทัศนภาพ (perception) ของสมาชิกของสังคมที่มีผลกระทบต่อ อัตราการยอมรับกล่าวคือผู้ที่มองเห็นความได้เปรียบชัดแจ้งย่อมจะรับวิทยาการใหม่เร็วกว่าบุคคลอื่น

2. ความสอดคล้องกัน (compatibility) หมายความว่าวิทยาการใหม่มีความสอดคล้อง กับค่านิยม และประสบการณ์ในอดีตของผู้ยอมรับ หากไม่สอดคล้องกับบรรทัดฐานทางสังคม การยอมรับจะไม่รวดเร็วเท่ากับวิทยาการใหม่ที่สอดคล้องกับบรรทัดฐานทางสังคมนั้น

3. ความซับซ้อน (complexity) หมายถึงวิทยาการใหม่ที่มีลักษณะยากแก่การทำความเข้าใจและนำไปใช้ วิทยาการใหม่อาจจัดลำดับจากยากไปหาง่าย ซึ่งความซับซ้อนของวิทยาการใหม่ทางการเกษตรมีความสัมพันธ์กับอัตราการยอมรับของเกษตรกร

4. ความสามารถแยกย่อยออกเป็นส่วน ๆ ได้ (divisibility) หมายถึงระดับที่วิทยาการใหม่สามารถแยกย่อยออกไปทำการทดลองทำในขอบเขตจำกัดได้ ซึ่งจะได้รับการยอมรับเร็วกว่า วิทยาการใหม่ที่ไม่สามารถแยกย่อยออกไปทดลองทำในส่วนเล็ก ๆ ได้

5. ความสามารถถ่ายทอดให้เข้าใจได้ (communication) หมายถึงความถึงระดับที่ผลของวิทยาการใหม่ สามารถแผ่กระจายไปยังบุคคลอื่น ผลของความคิดใหม่บางอย่างก็ง่ายแก่การสังเกตและสื่อสารให้คนอื่นเข้าใจได้ ดังนั้น ความสามารถสื่อสารของวิทยาการใหม่ตามการรับรู้ของสมาชิกในสังคมมีผลทำให้อัตราการยอมรับแตกต่างกัน

นอกเหนือจากทัศนภาพของผู้ยอมรับในคุณลักษณะ 5 ประการของวิทยาการใหม่ดังกล่าวแล้ว Rogers ได้ให้แนวคิดต่อไปอีกว่า น่าจะมีปัจจัยอื่น ๆ อีก 4 ประการที่มีผลต่ออัตราการยอมรับคือ

1. แบบของการตัดสินใจยอมรับวิทยาการใหม่ (the type of innovation decision) มีส่วนสัมพันธ์กับอัตราการยอมรับวิทยาการใหม่มี 3 แบบคือ

1.1 การตัดสินใจยอมรับวิทยาการใหม่ที่รวดเร็วเป็นการตัดสินใจของผู้มีอำนาจสั่งการ (authority)

1.2 การตัดสินใจยอมรับวิทยาการใหม่ที่รองลงมาเป็นการตัดสินใจแบบมีโอกาสเลือก (optional) คือมีทางเลือกให้พิจารณาหลายทาง

1.3 การตัดสินใจยอมรับวิทยาการใหม่ที่ค่อนข้างช้า เป็นแบบการตัดสินใจที่ให้โอกาสคนทั่ว ๆ ไปแสดงความคิดเห็นด้วยจนกว่าคนส่วนใหญ่แน่ใจจึงตัดสินใจ (collective)

2. ช่องทางของการสื่อสารความรู้ที่ใช้เป็นตัวแพร่กระจายวิทยาการใหม่ซึ่งมีหน้าที่ต่าง ๆ กัน ในกระบวนการตัดสินใจของผู้ยอมรับวิทยาการใหม่ (The master of communication channels) Rogers ให้แนวคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของเรื่องนี้ ดังนี้

2.1 ขั้นการรับรู้ (knowledge stage) ลักษณะทางด้านความสอดคล้องกันและความซับซ้อนของวิทยาการใหม่น่าจะมีความสำคัญมากที่สุด

2.2 ขั้นชักชวน (persuasion stage) ลักษณะของวิทยาการใหม่ ด้านความได้เปรียบสัมพันธ์ และความสามารถสังเกตได้มีความสำคัญมากที่สุด

2.3 ขั้นตัดสินใจ (decision stage) ความสามารถแยกย่อยไปทดลองทำได้ (trial) ของวิทยาการใหม่มีความสำคัญมากที่สุด

สำหรับช่องทางการสื่อความรู้ Rogers กล่าวว่า ประกอบด้วยกระบวนการของผู้ส่งสาร หรือแหล่งกำเนิดสาร ช่องทางการสื่อสาร และผู้รับสาร

- ช่องทางสื่อสารมวลชน (mass media channel) เป็นวิถีทางในการถ่ายทอดข่าวสารที่เกี่ยวข้องกับสื่อมวลชน เช่น หนังสือพิมพ์ นิตยสาร วารสาร และสิ่งพิมพ์อื่น ๆ ภาพยนตร์ วิทยุ โทรทัศน์ เป็นต้น

- ช่องทางสื่อสารระหว่างบุคคล (interpersonal channel) เป็นการติดต่อระหว่างบุคคล เพื่อถ่ายทอดข่าวสารระหว่างผู้ส่งสารกับผู้รับสาร

3. ลักษณะธรรมชาติของระบบสังคม (the nature of social system) ที่สำคัญอย่างยิ่งคือบรรทัดฐานทางสังคม ในสังคมที่ทันสมัย อัตราการยอมรับวิทยาการใหม่ค่อนข้างจะรวดเร็วกว่า สังคมที่ล้าสมัยหรือสังคมโบราณ เพราะว่สังคมที่ทันสมัย หัดคนคิดต่อต้านการยอมรับความคิดใหม่มีน้อยกว่าสังคมโบราณ ซึ่งเป็นสังคมที่อัตราการยอมรับค่อนข้างต่ำ

4. ความพากเพียรพยายามของผู้นำการเปลี่ยนแปลงในการแพร่กระจายวิทยาการใหม่ที่มีผลต่ออัตราการยอมรับ (the extent of change agents promotion efforts) ความสัมพันธ์ระหว่างอัตราการยอมรับกับความพากเพียรพยายามของผู้นำการเปลี่ยนแปลง ผู้นำการเปลี่ยนแปลงทุ่มเทความพยายามไปหนึ่งหน่วยผลของอัตราการยอมรับ อาจจะออกมามากหรือน้อยกว่าหนึ่งหน่วยก็ได้

2. ทฤษฎีการตัดสินใจและการกระทำทางสังคม (The Multiple Factors Theory of Decision Making and Social Action)

การตัดสินใจและการกระทำของบุคคลและองค์กรต่อปัญหาหรือเรื่องหนึ่งเรื่องใดนั้น ในทฤษฎีของ Reeder เขากล่าวว่าเหตุผลในการตัดสินใจและกระทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดของบุคคลหรือองค์กร สามารถทำความเข้าใจวิเคราะห์ และอธิบายได้ ภายใต้ปัจจัย 14 ประการซึ่งแบ่งออกเป็นปัจจัยของความเชื่อและความไม่เชื่อ (beliefs and disbeliefs) 10 ประการ และการกระทำทางสังคม 4 ประการ

ความเชื่อและความไม่เชื่อ (beliefs and disbeliefs) 10 ประการที่ Reeder กล่าวถึงคือ

ก. ปัจจัยดั้งเดิม

1. เป้าประสงค์ (goals) คือกิจกรรม วัตถุประสงค์ของ คุณลักษณะ ความเชื่อ ความรู้สึก การกล่าวถึงสิ่งหนึ่งสิ่งใด หรือเงื่อนไขที่ผู้กระทำปรารถนาหรือไม่ปรารถนา หรือเป็นความมุ่งประสงค์ที่จะให้บรรลุผลและให้สัมฤทธิ์ผลในการกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งนั้น ผู้กระทำจะมีการกำหนดเป้าหมายไว้ก่อนล่วงหน้า และผู้กระทำพยายามที่จะกระทำทุกวิถีทางเพื่อให้บรรลุเป้าหมายนั้น ๆ

2. ความเชื่อ (belief orientations) คือความเข้าใจของผู้กระทำหมายรวมถึง ความคิด ความรู้เกี่ยวกับคุณลักษณะของสิ่งต่าง ๆ ความเชื่อจะมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจและการกระทำทางสังคม การที่บุคคลเลือกประพฤติ คือ ปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ ย่อมต้องอาศัยความเชื่อพื้นฐานอยู่ด้วยเสมอ

3. ค่านิยม (value standards) คือความเชื่อ ระบบของความเชื่อ ทศนคติ พฤติกรรม คุณลักษณะ เงื่อนไข ที่บุคคลยึดถือเป็นเครื่องช่วยในการตัดสินใจและกำหนดการกระทำของตนเอง ค่านิยมนี้เป็นความเชื่ออย่างหนึ่งแต่มีลักษณะถาวร โดยเชื่อว่าวิถีปฏิบัติบางอย่างเป็นสิ่งที่ดีตัวเอง หรือสังคมเห็นดีเห็นชอบ สมควรที่จะยึดปฏิบัติมากกว่าวิธีปฏิบัติอย่างอื่น

4. ขนบธรรมเนียมประเพณีและนิสัย (habit and customs) คือแบบอย่าง พฤติกรรมที่สังคมกำหนดไว้แล้วสืบต่อกันมาด้วยประเพณี และถ้ามีการละเมิดก็จะถูกบังคับ ด้วยการที่สังคมไม่เห็นชอบด้วย ไม่มีทางอนุมัติหรือลงโทษอย่างเด็ดขาดจากรัฐบาลหรือตัว บทกฎหมายในการตัดสินใจที่จะเลือกทำพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งของมนุษย์ ส่วนหนึ่งเนื่อง มาจากแบบอย่างพฤติกรรมที่สังคมกำหนดไว้แล้ว

ข. ปัจจัยผลักดัน

5. ความคาดหวัง (expectations) คือท่าทีของบุคคลอื่น บุคคล กลุ่ม สังคม ที่มี ต่อพฤติกรรมของบุคคลที่เกี่ยวข้องกับตัว โดยคาดหวังหรือต้องการให้บุคคลนั้นประพฤติปฏิบัติ ในสิ่งที่ตนต้องการ ดังนั้น ในการเลือกกระทำพฤติกรรมของบุคคล ส่วนหนึ่งก็ขึ้นอยู่กับ การคาดหวังและท่าทีของบุคคลอื่นด้วย

6. ข้อผูกพัน (self-commitment) คือความเชื่อของผู้กระทำว่า เขาถูกผูกมัดที่จะต้องกระทำให้สอดคล้องกับสถานการณ์นั้น ๆ ข้อผูกพันจะมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจ และการกระทำทางสังคม เพราะผู้กระทำตั้งใจที่จะกระทำสิ่งนั้น ๆ เนื่องจากเขารู้สึกว่าเขามีข้อผูกพัน ที่จะต้องกระทำ

7. การบังคับ (forces) คือสิ่งที่ช่วยกระตุ้นให้ผู้กระทำตัดสินใจกระทำต่าง ๆ ได้ รวดเร็วขึ้น เพราะในขณะที่ผู้กระทำตั้งใจจะกระทำสิ่งต่าง ๆ นั้น เขาอาจจะยังไม่แน่ใจว่าจะ กระทำพฤติกรรมนั้นดีหรือไม่ แต่เมื่อมีการบังคับก็จะทำให้การตัดสินใจกระทำพฤติกรรมนั้นได้ เร็วขึ้น

ค. ปัจจัยสนับสนุน

8. โอกาส (opportunity) เป็นความคิดของผู้กระทำที่เชื่อว่าสถานการณ์ที่เกิดขึ้นช่วยให้ มีโอกาสเลือกกระทำ บุคคลมักจะตัดสินใจกระทำอย่างหนึ่งอย่างใด เมื่อเขาคิดว่าโอกาส เปิดให้เขากระทำได้

9. ความสามารถ (ability) คือการที่ผู้กระทำรู้ถึงความสามารถของตัวเอง ซึ่งก่อให้เกิดผลสำเร็จในเรื่องนั้น ๆ ได้ การตระหนักถึงความสามารถนี้ จะนำไปสู่การตัดสินใจและการกระทำทางสังคมเพราะเขารู้ว่าการตัดสินใจกระทำไปแล้วเขามีความสามารถที่จะกระทำได้แน่นอน โดยทั่วไปการกระทำพฤติกรรมใด ๆ นั้น บุคคลจะพิจารณาความสามารถของตนเองเสียก่อน

10. การสนับสนุน (supports) คือสิ่งที่ผู้กระทำรู้ว่าจะได้รับหรือคิดว่าจะได้รับจากคนอื่น ดังนั้น บุคคลมีความโน้มเอียงที่จะตัดสินใจกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เมื่อเขารู้ว่าจะได้รับการสนับสนุนจากผู้อื่น

ปัจจัยทั้ง 10 ประการนี้ เป็นปัจจัยที่ Reeder เชื่อว่า เป็นกลุ่มเหตุผลของการกระทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดของมนุษย์ กล่าวคือ การที่บุคคลจะกระทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดย่อมมีเหตุผลในการกระทำแฝงอยู่ทั้งสิ้น และเหตุผลดังกล่าวมิได้จำกัดอยู่เพียงปัจจัยตัวใดตัวหนึ่งเท่านั้น แต่จะประกอบด้วยกลุ่มปัจจัยของเหตุผลหลายประการ ซึ่งอาจจะเหมือนกันหรือแตกต่างกันในแต่ละบุคคล

การกระทำทางสังคม 4 ประการ ที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจและการกระทำทางสังคมของมนุษย์ ได้แก่

1. ความคิดเห็น (opinions) เป็นความเชื่อหรือความคิดของบุคคลที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งความคิดเห็นของบุคคลจะแตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับประสบการณ์และความรู้ที่เขาได้รับ

2. อารมณ์หรือความรู้สึก (sentiments) เป็นความรู้สึกที่บุคคลมีต่อบางสิ่งบางอย่างที่มีอยู่รอบ ๆ ตัวเอง ซึ่งจะมีความรู้สึกที่ดีและไม่ได้ อาจแสดงออกมาทางสีหน้าและท่าทาง เมื่อคิดหรือพูดสิ่งนั้น เช่น ความรู้สึกต่อต้านสิ่งใดสิ่งหนึ่ง และเมื่อเขาพบสิ่งนั้นเขาจะเกิดอารมณ์หรือรู้สึกโกรธและไม่พอใจในสิ่งนั้น

3. การคาดคะเนพฤติกรรมของตน (hypothetical actions) คือแนวโน้มของบุคคลที่จะแสดงพฤติกรรมที่เขาจะแสดงออกไปโดยเขาจะพิจารณาถึงผลดีผลเสียของการที่จะกระทำพฤติกรรมนั้น ๆ ก่อน ถ้าพฤติกรรมที่เขาจะแสดงออกไป จะได้ผลเสียมากกว่าผลดีเขาก็จะไม่กระทำ

4. พฤติกรรมที่แสดงออก (gross behavioral responses) หมายถึงพฤติกรรมที่แสดงออกจริง ๆ หลังจากผ่านขั้นตอนของการคาดคะเนพฤติกรรมของบุคคลนั้น ๆ แล้ว

ทฤษฎีที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ได้ระบุถึงปัจจัยหลายประการที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมการยอมรับวิทยาการใหม่ และการมีส่วนร่วมทางสังคม ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้เลือกใช้ปัจจัยทางสังคมเพียงบางประการเท่านั้นในการศึกษาครั้งนี้

สรุปและข้อเสนอแนะ

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาถึงปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อประสิทธิภาพของโครงการพัฒนาชุมชนในหมู่บ้านไทยในเขตพื้นที่ชนบทระดับล่างของภาคเหนือภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคใต้ เครื่องชี้ประสิทธิภาพของโครงการพัฒนาชุมชน 2 ประการ คือ 1) การยอมรับนวัตกรรมทางการเกษตร 2) การมีส่วนร่วมทางสังคม

การวัดการยอมรับนวัตกรรมทางการเกษตร วัดจากการที่หัวหน้าครัวเรือนยอมรับสิ่งของเครื่องใช้ในการเกษตรและนำไปปฏิบัติ เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองและครอบครัว นวัตกรรมทางการเกษตรที่ได้นำมาใช้ในการศึกษาค้างนี้มี 4 ประเภท คือ (1) การใช้ข้าวพันธุ์ใหม่ (2) การใช้ปุ๋ยเคมี (3) การใช้ยาฆ่าแมลง และ (4) การใช้เครื่องจักรขนาดเล็ก เพราะฉะนั้นคะแนนของการยอมรับนวัตกรรมทางการเกษตรจะเริ่มตั้งแต่ 0-4 ซึ่งผู้วิจัยได้แยกระดับการยอมรับออกเป็น 3 กลุ่ม คือ ต่ำ ปานกลาง และสูง 0-1 = การยอมรับนวัตกรรมทางการเกษตรระดับต่ำ 2 = การยอมรับนวัตกรรมทางการเกษตรระดับปานกลาง 3-4 = การยอมรับนวัตกรรมทางการเกษตรระดับสูง

การวัดการมีส่วนร่วมทางสังคม วัดจากการที่หัวหน้าครัวเรือนเข้าร่วมกิจกรรมของกลุ่มต่าง ๆ รวมทั้งสิ้น 4 กลุ่ม คือ (1) กลุ่มเกษตรกร (2) กลุ่มคณะกรรมการวัด (3) กลุ่มคณะกรรมการการศึกษา และ (4) กลุ่มคณะกรรมการหมู่บ้าน และกิจกรรมที่ทำในแต่ละกลุ่ม ได้แก่ การเป็นสมาชิกกลุ่ม การเข้าร่วมประชุม การสนับสนุนด้านการเงิน การสนับสนุนด้านแรงงาน การเป็นกรรมการของกลุ่ม และการดำรงตำแหน่งต่าง ๆ ในกลุ่ม ผู้ที่เข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้จะได้คะแนนเท่ากับ 1 ส่วนผู้ที่ไม่เคยเข้าร่วมจะได้คะแนนเท่ากับ 0 เพราะฉะนั้นคะแนนการมีส่วนร่วมทางสังคมจะเริ่มตั้งแต่ 0-20 เมื่อได้คะแนนมาเรียบร้อยแล้วจึงนำมาแยกระดับการมีส่วนร่วมทางสังคมออกเป็น 3 กลุ่ม คือ ต่ำ ปานกลาง และสูง 0-8 = การมีส่วนร่วมทางสังคมระดับต่ำ 9-12 = การมีส่วนร่วมทางสังคมระดับปานกลาง และ 13-20 = การมีส่วนร่วมทางสังคมระดับสูง

ปัจจัยที่นำมาใช้อธิบายประสิทธิภาพของโครงการพัฒนาชุมชน ได้แก่ ตัวแปรอิสระซึ่งประกอบด้วย (1) ปัจจัยทางด้านคุณลักษณะส่วนตัว (2) ปัจจัยทางการติดต่อสื่อสาร (3) ปัจจัยทางสถานการณ์ และ (4) ปัจจัยทางด้านทัศนคติและความเชื่อ รวมเป็นตัวแปรอิสระทั้งสิ้น 41 ตัวแปร

ทฤษฎีสังคมหลายทฤษฎีได้ถูกนำมาใช้ในการวางรูปแบบการวิจัย ทฤษฎีเหล่านี้ ได้แก่ ทฤษฎีการยอมรับนวัตกรรม ทฤษฎีการมีส่วนร่วมทางสังคม ทฤษฎีการจัดลำดับช่วงชั้นทางสังคม ทฤษฎีพฤติกรรมกรรมการกระทำทางสังคม ทฤษฎีการตัดสินใจและการกระทำทางสังคมของ Reeder

ได้ถูกนำมาใช้เป็นกรอบแนวความคิดทฤษฎีและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องได้ถูกนำมาพิจารณาเพื่อคัดเลือกตัวแปรที่จะทำการศึกษา

ผู้วิจัยได้สร้างแบบสัมภาษณ์ และขอความร่วมมือจากกรมการพัฒนาชุมชนพัฒนาการจังหวัด และนายอำเภอท้องที่ในการสัมภาษณ์หัวหน้าครัวเรือนในหมู่บ้าน 9 จังหวัด เพื่อให้ได้ซึ่งข้อมูลเฉพาะและข้อมูลทั่วไป หัวหน้าครัวเรือนที่ได้รับการสัมภาษณ์เป็นจำนวนทั้งสิ้น 888 คน

สำหรับสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลคือ ร้อยละ (Percentage) ค่าไคสแควร์ (Chi-Square) และค่าแกมมา (Gamma) จากข้อมูลที่รวบรวมได้ เมื่อวิเคราะห์แล้วพอจะสรุปได้ดังนี้

1. ลักษณะทั่วไป

หัวหน้าครัวเรือนส่วนใหญ่เป็นผู้ชายแต่งงานแล้วและมีภรรยาคนเดียว พวกเขาเกิดในหมู่บ้านที่เขาอาศัยอยู่ในปัจจุบันนี้ และอาศัยอยู่ในหมู่บ้านเป็นระยะเวลาเกินกว่า 20 ปี เคยบวชเป็นพระมาแล้ว สามารถอ่านและเขียนภาษาไทยได้ และจบการศึกษาภาคบังคับ (ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4)

ในด้านความเป็นอยู่ของครอบครัว จากแบบสัมภาษณ์พอสรุปได้ว่า ระดับการครองชีพต่ำ อาชีพหลัก คือ ทำนาและเลี้ยงชีพโดยเป็นชาวนาอย่างเดียว ครอบครัวส่วนใหญ่มีลูกเฉลี่ย 3-6 ขนาดของการถือครองที่ดินเฉลี่ย 1-25 ไร่ และมีที่ดินทำเกษตรกรรมเฉลี่ย 1-10 ไร่ และส่วนใหญ่มักจะใช้สมาชิกในครอบครัวช่วยทำนา

ในด้านการมีส่วนร่วมทางสังคม ผลจากการวิเคราะห์พบว่า หัวหน้าครัวเรือนส่วนใหญ่เข้าร่วมในกิจกรรมขององค์กรชุมชนประมาณสามในสี่ อาทิเช่น กลุ่มเกษตรกร วัด โรงเรียน และกลุ่มคณะกรรมการหมู่บ้าน ซึ่งพวกเขามีความเห็นว่า การเข้าร่วมกิจกรรมขององค์กรต่าง ๆ เหล่านี้ ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเอง ครอบครัว

ในด้านการประกอบอาชีพหลัก คือการทำนาต้องอาศัยน้ำฝนเพื่อการเพาะปลูกเพียงอย่างเดียวเท่านั้นในหมู่บ้านที่ทำการศึกษาส่วนใหญ่ไม่มีแหล่งน้ำใช้เพื่อการเกษตรเป็นของตนเอง ในการลงทุนประกอบอาชีพจะมักขอกู้ยืมเงินจากบุคคลหรือหน่วยงานต่าง ๆ เช่น ญาติหรือเพื่อน นายทุน กลุ่มสหกรณ์ หน่วยงานราชการ และธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ เป็นต้น เพื่อนำไปซื้อเครื่องมือและอุปกรณ์ต่าง ๆ ตลอดจนเมล็ดพันธุ์พืช ปุ๋ยเคมี และยาฆ่าแมลง ฯลฯ

ในด้านการได้รับความรู้และข่าวสารทางการเกษตร ปรากฏว่าหัวหน้าครัวเรือนส่วนใหญ่ได้รับฟังจาก ผู้ใหญ่บ้าน พัฒนาการ พนักงานส่งเสริมการเกษตร และจากสื่อมวลชน เช่น วิทยุ เป็นต้น

ในด้านการยอมรับนวัตกรรมทางการเกษตร พบว่าหัวหน้าครัวเรือนส่วนใหญ่ยอมรับ

การใช้ข้าวพันธุ์ใหม่ การใช้ปุ๋ยเคมี การใช้ยาฆ่าแมลง และการใช้เครื่องจักรกลขนาดเล็ก ส่วนการยอมรับทางด้านสุขภาพอนามัยนั้นพบว่าหัวหน้าครัวเรือนยอมรับและใช้บริการสถานอนามัย คลินิก และโรงพยาบาล ส่วนส่วนนั้นใช้เป็นประจำ

ในด้านความคิดเห็นเกี่ยวกับโครงการพัฒนาชุมชนนั้น พบว่า หัวหน้าครัวเรือนส่วนใหญ่ยังไม่เข้าใจวัตถุประสงค์ของโครงการพัฒนาชุมชน และหน้าที่ของพัฒนากรดีเพียงพอ แต่อย่างไรก็ตาม พวกเขาก็มีความรู้สึกพอใจโครงการพัฒนาชุมชนที่ดำเนินการในหมู่บ้าน พร้อมทั้งได้ให้ข้อเสนอแนะในการปรับปรุงหมู่บ้านในด้านต่างๆ อาทิเช่น ควรจัดให้มีแหล่งน้ำในการเกษตร ไฟฟ้า ประปา และควรปรับปรุงถนนหนทางให้ดีขึ้น และผลจากการศึกษาในที่นี้ พบว่า หัวหน้าครัวเรือนส่วนใหญ่รู้สึกพอใจกับการดำเนินงานของรัฐบาลในการพัฒนาประเทศ

ในด้านการทดสอบสมมติฐานเพื่อหาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยบางประการกับการยอมรับนวัตกรรมทางการเกษตร และการมีส่วนร่วมทางสังคมนั้น การยอมรับสมมติฐาน การวิจัยพิจารณาจากค่าไคสแควร์ที่ระดับความมีนัยสำคัญที่ .05 หรือต่ำกว่า ถ้าหากไม่เป็นเช่นดังกล่าวก็ยอมรับสมมติฐานนั้น ข้อมูลตารางที่ 1 เป็นการสรุปผลการศึกษเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยบางประการกับการยอมรับนวัตกรรมทางการเกษตรและการมีส่วนร่วมทางสังคม

2. สรุปผลการศึกษา เกี่ยวกับกลุ่มปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการยอมรับนวัตกรรมทางการเกษตร กลุ่มปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมยอมรับนวัตกรรมทางการเกษตรของเกษตรกรไทย โดยพิจารณาจากค่าแกมมา มีดังต่อไปนี้

ก. กลุ่มปัจจัยทางด้านคุณลักษณะส่วนตัว	แกมมา
1. ประสบการณ์ในการบวช	.10
2. อาชีพหลัก	.34
3. ประเภทของชาวนา	.15
ข. กลุ่มปัจจัยทางการติดต่อสื่อสาร	
1. การเข้าไปในตัวเมือง	.24
2. การได้รับฟังข่าวสารทางการเกษตรจากวิทยุ	.11
3. การได้รับฟังข่าวสารทางการเกษตรจากญาติหรือเพื่อน	.13
4. การได้รับฟังข่าวสารทางการเกษตรจากผู้ใหญ่บ้าน	.22
5. การได้รับฟังข่าวสารทางการเกษตรจากพนักงานส่งเสริมการเกษตร	.10
6. การได้รับฟังข่าวสารทางการเกษตรจากพัฒนากร	.17

7. การรับรู้โครงการพัฒนาชุมชนเป็นครั้งแรก	.23
8. การรู้จักชื่อพัฒนาการ	.24
9. การสนทนากับพัฒนาการ	.24
10. การฝึกรอบรม	.19
11. การไปทัศนศึกษา	.10
ค. กลุ่มปัจจัยทางด้านสถานการณ์	
1. จำนวนสมาชิกในครอบครัว	.23
2. ขนาดของการถือครองที่ดิน	.33
3. จำนวนที่ดินทำเกษตรกรรม	.30

ปัจจัย	การยอมรับนวัตกรรมทางการเกษตร X ² ที่ระดับความมีนัยสำคัญ	เกมมา	การมีส่วนร่วมทางสังคม X ² ที่ระดับความมีนัยสำคัญ	เกมมา

คุณลักษณะส่วนตัว

1. เพศ	**	-	.001	.25
2. เพศ	**	-	.001	.10
3. สถานภาพการสมรส	**	-	**	.10
4. ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้าน	**	-	**	-
5. ประสบการณ์ในการบวก	.001	.10	.001	.03
6. ความสามารถในการอ่านภาษาไทย	**	-	.001	.32
7. ความสามารถในการเขียนภาษาไทย	**	-	.001	.31
8. ระดับการศึกษา	**	-	.001	.18
9. อาชีพหลัก	.05	.34	**	-
10. ประเภทของชาวมา	.001	.15	.001	.22

ปัจจัย	การยอมรับนวัตกรรมทางการเกษตร		การมีส่วนร่วมทางสังคม	
	X ²	เกมมา	X ²	เกมมา
ปัจจัยทางด้านการติดต่อสื่อสาร				
11. การเข้าไปในตัวเมือง	.001	.24	.001	.08
12. การเคยไปกรุงเทพมหานคร	**	-	.001	.28
13. การฟังวิทยุ	**	-	.001	.18
14. การอ่านหนังสือ	**	-	.001	.03
15. ถนนที่ใช้เป็นเส้นทางคมนาคม	**	-	**	-
16. การได้รับฟังข่าวสารทางการเกษตรจากวิทยุ	.05	.11	.001	.16
17. การได้รับฟังข่าวสารทางการเกษตรจากพ่อค้า	**	-	.001	.11
18. การได้รับฟังข่าวสารทางการเกษตรจากญาติหรือเพื่อน	.05	.13	**	-
19. การได้รับฟังข่าวสารทางการเกษตรจากผู้ใช้หมู่บ้าน	.001	.22	.001	.14
20. การได้รับข่าวสารทางการเกษตรจากพนักงานส่งเสริมการเกษตร	.001	.10	.001	.23

ค. กลุ่มปัจจัยทางด้านสถานการณ์ (ต่อ)	เกมมา
4. จำนวนกระบือ	.17
5. การกู้ยืมเงินจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์	.20
ง. กลุ่มปัจจัยทางด้านทัศนคติและความเชื่อ	
1. ทัศนคติต่อโครงการพัฒนาชุมชน	.23
2. ประโยชน์ของโครงการพัฒนาชุมชนที่มีต่อหมู่บ้าน	.14
3. ประโยชน์ของโครงการพัฒนาชุมชนที่มีต่อครอบครัว	.07

ผลจากการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ด้วยวิธีการทางสถิติพบว่า มีปัจจัยทางด้านคุณลักษณะส่วนตัวเพียง 3 ประการเท่านั้นคือ ประสบการณ์ในการบวช อาชีพหลัก และประเภทของชาวนาที่มีความสัมพันธ์กับการยอมรับนวัตกรรมทางการเกษตรอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ การศึกษาทางด้านพฤติกรรมศาสตร์ส่วนใหญ่มักจะนำเอาคุณลักษณะส่วนตัว ซึ่งเป็นตัวแปรอิสระมาอธิบายการกระทำทางสังคม อิทธิพลของคุณลักษณะส่วนตัวมีรากฐานมาจากความแตกต่างทางชนบทนั้น ซึ่งได้มาจากทฤษฎีการแบ่งช่วงชั้นทางสังคม อย่างไรก็ตาม ทัศนคติ ความสัมพันธ์ระหว่างคุณลักษณะส่วนตัวกับการยอมรับนวัตกรรมทางการเกษตรอยู่ในระดับค่อนข้างต่ำ

การติดต่อเป็นการส่วนตัวกับผู้นำท้องถิ่นและผู้นำการเปลี่ยนแปลงนับว่าเป็นแหล่งข่าวสารที่สำคัญที่สุด ซึ่งมีอิทธิพลต่อเกษตรกรในการยอมรับนวัตกรรมทางการเกษตร นอกจากนี้การได้เข้าไปในตัวเมือง การไปทัศนศึกษาและการเข้ารับการฝึกอบรมตามโครงการต่าง ๆ จะช่วยส่งเสริมและสนับสนุนให้เกษตรกรเป็นผู้มีแนวความคิดใหม่และยอมรับวิทยาการใหม่มากขึ้น

ความมั่งคั่งมีความสัมพันธ์กับการยอมรับนวัตกรรมทางการเกษตร เนื่องจากเครื่องใช้วัดของความมั่งคั่ง 3 ประการ ได้แก่ ขนาดการถือครองที่ดิน ขนาดของที่ดินทำเกษตรกรรม จำนวนกระบือ มีความสัมพันธ์กับการยอมรับนวัตกรรมทางการเกษตรอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

ผลจากการศึกษาของ Singh (1969) และ Sharma (1976) พบว่า ความเชื่อของเกษตรกรมีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการยอมรับนวัตกรรมทางการเกษตร ในการศึกษาครั้งนี้ก็เช่นเดียวกัน ทัศนคติต่อโครงการพัฒนาชุมชน ความเชื่อเกี่ยวกับประโยชน์ของโครงการพัฒนาชุมชนที่มีต่อหมู่บ้านและความเชื่อเกี่ยวกับประโยชน์ของโครงการพัฒนาชุมชนที่มีต่อครอบครัวมีความสัมพันธ์กับการยอมรับนวัตกรรมทางการเกษตร เนื่องจากว่าการยอมรับนวัตกรรมทางการเกษตรนั้นถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของโครงการพัฒนาชุมชน อย่างไรก็ตาม ผลการศึกษา ทำให้ทราบว่าชาวบ้านตระหนักดีว่าการยอมรับนวัตกรรมทางการเกษตรนั้นเป็นส่วนหนึ่งของโครงการพัฒนาชุมชน นั่นคือพฤติกรรมการยอมรับนวัตกรรมทางการเกษตรขึ้นอยู่กับการมีส่วนร่วมในโครงการพัฒนาชุมชน ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า โครงการพัฒนาชุมชนได้มีส่วนช่วยให้มีการพัฒนาทางด้านเกษตรกรรมเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น

3. สรุปผลการศึกษา เกี่ยวกับกลุ่มปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมทางสังคมของหัวหน้าครัวเรือนโดยพิจารณาจากค่าเกมมา มีดังต่อไปนี้

ก. กลุ่มปัจจัยทางด้านคุณลักษณะส่วนตัว	เกมมา
1. เพศ	.25
2. อายุ	.10
3. ประสบการณ์ในการบวช	.03
4. ความสามารถในการอ่านภาษาไทย	.32
5. ความสามารถในการเขียนภาษาไทย	.31
6. ระดับการศึกษา	.18
7. ประเภทของชาวนา	.22
ข. กลุ่มปัจจัยทางการติดต่อสื่อสาร	
1. การเข้าไปในตัวเมือง	.08
2. การเคยไปกรุงเทพมหานคร	.28
3. การฟังวิทยุ	.18
4. การอ่านหนังสือพิมพ์	.03
5. การได้รับฟังข่าวสารทางการเกษตรจากวิทยุ	.16
6. การได้รับฟังข่าวสารทางการเกษตรจากพ่อค้า	.11
7. การได้รับฟังข่าวสารทางการเกษตรจากผู้ใหญ่บ้าน	.14
8. การได้รับฟังข่าวสารทางการเกษตรจากพนักงานส่งเสริมการเกษตร	.23
9. การได้รับฟังข่าวสารทางการเกษตรจากพัฒนากร	.19
10. การได้รับรู้โครงการพัฒนาชุมชนเป็นครั้งแรก	.16
11. การรู้จักชื่อพัฒนากร	.35
12. การสนทนากับพัฒนากร	.45
13. การฝึกอบรม	.53
14. การไปทัศนศึกษา	.37
ค. กลุ่มปัจจัยทางด้านสถานการณ์	
1. รายได้พิเศษ	.20
2. แหล่งน้ำใช้ในการเกษตร	.11
3. การกู้ยืมเงินจากกลุ่มสหกรณ์	.48
4. การกู้ยืมเงินจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์	.28

ง. กลุ่มปัจจัยทางด้านทัศนคติและความเชื่อ

1. ทัศนคติต่อโครงการพัฒนาชุมชน .26
2. ประโยชน์ของโครงการพัฒนาชุมชนที่มีต่อครอบครัว .13

ถึงแม้ว่าจะมีปัจจัยทางด้านคุณลักษณะส่วนตัวเพียง 7 ประการเท่านั้นที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมทางสังคม แต่ทิศทางความสัมพันธ์นั้นอยู่ในระดับค่อนข้างต่ำ ผลการศึกษาพบว่า การศึกษาในรูปแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการมีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของหัวหน้าครัวเรือนในกิจกรรมและองค์กรชุมชน

ปัจจัยทางด้านการติดต่อสื่อสารที่สำคัญ ได้แก่ โครงการฝึกอบรม ซึ่งพบว่าเป็นปัจจัยที่กระตุ้นให้หัวหน้าครัวเรือนเข้าร่วมกิจกรรมและองค์กรชุมชน

การติดต่อสื่อสารเป็นการส่วนตัวกับผู้นำท้องถิ่นและผู้นำการเปลี่ยนแปลงเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมทางสังคม นอกจากนี้ บุคคลเหล่านี้ยังเป็นแหล่งให้ข้อมูล ข่าวสารทางการเกษตรที่สำคัญ ซึ่งมีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมทางสังคมของชาวบ้านด้วย

เครื่องชี้ 4 ประการของความมั่งคั่งรวมอยู่ในปัจจัยทางด้านสถานการณ์ ซึ่งมีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมทางสังคม ดังนั้น จึงสรุปว่า ความมั่งคั่งมีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการพัฒนาชุมชนในหมู่บ้านไทย

ความเชื่อถือเกี่ยวกับประโยชน์ของโครงการพัฒนาชุมชนที่มีต่อหมู่บ้านและครอบครัว เป็นองค์ประกอบที่สำคัญของกลุ่มปัจจัยทางด้านทัศนคติและความเชื่อที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมทางสังคม ชาวบ้านมีแนวโน้มจะเข้าร่วมกิจกรรมและองค์กรชุมชน เมื่อเขาได้ตระหนักดีแล้วว่าการเข้าร่วมกิจกรรมและองค์กรชุมชน จะก่อให้เกิดผลดีและเป็นประโยชน์อย่างกว้างขวางต่อตนเอง ครอบครัว และชุมชน

ผลจากการศึกษาในเรื่องการมีส่วนร่วมทางสังคมได้ชี้ให้เห็นว่าชาวบ้านมีแนวโน้มที่จะยอมรับเชื่อฟังและมีความศรัทธาในตัวของผู้นำท้องถิ่น และผู้นำการเปลี่ยนแปลง ซึ่งบุคคลเหล่านี้จะเป็นพลังที่สำคัญในการกระตุ้นให้ชาวบ้านตื่นตัวและเข้าร่วมกิจกรรมและองค์กรชุมชนมากยิ่งขึ้น

4. ผลจากการศึกษา นี้ได้สนับสนุนผลงานวิจัยหลาย ๆ เรื่องที่ได้ทำมาแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งผลงานวิจัยที่ใช้กรอบแนวความคิดทฤษฎีการตัดสินใจและการกระทำทางสังคมของ Reeder ดังได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 2 ผลจากการวิจัยสามารถสรุปเป็นแนวความคิดเกี่ยวกับปัจจัยหรือสาเหตุที่มีผลต่อการกระทำทางสังคมได้ดังนี้

1. ในสถานการณ์ของการกระทำทางสังคม จะเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมบุคคลหลายคน ซึ่งแต่ละคนก็จะมีเหตุผลแต่ละอย่างในการตัดสินใจในการกระทำหรือไม่กระทำ

2. บุคคลหรือองค์กรจะตัดสินใจหรือแสดงการกระทำบนพื้นฐานของกลุ่มเหตุผล ซึ่งผู้ตัดสินใจเองคาดหวังว่ามีความสอดคล้องหรือตรงกับความต้องการของเขาในสถานการณ์นั้น
3. ปัจจัยหรือเหตุผลนั้น ผู้ตัดสินใจเองจะตระหนักหรือให้นำหนักที่แตกต่างกันในการเลือกเหตุผลหรือปัจจัยที่จะมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจ
4. เหตุผลที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจนั้นอาจจะเป็นเหตุผลเพียง 5 หรือ 6 ประการ หรือมากกว่าจากจำนวนเหตุผลหรือปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการกระทำทั้ง 10 ประการที่กล่าวมาแล้ว
5. เหตุผลที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจนั้นไม่จำเป็นจะต้องเกิดขึ้นพร้อมกันทั้ง 10 ประการ ในการตัดสินใจเรื่องหนึ่ง ๆ
6. กลุ่มปัจจัยหรือเหตุผลที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจในการกระทำทางสังคมนั้นย่อมจะเปลี่ยนแปลงได้
7. ในบางสถานการณ์จะมีบ่อยครั้งที่จะมีทางเลือกสองหรือสามทาง เพื่อจะสนองตอบต่อสถานการณ์นั้น
8. ผู้กระทำหรือผู้ตัดสินใจอาจจะเลือกทางเลือกโดยเฉพาะซึ่งแตกต่างกันออกไปในแต่ละบุคคล
9. เหตุผลที่จะตัดสินใจสามารถที่จะมองเห็นได้จากทางเลือกที่ถูกเลือกแล้ว
10. กลุ่มปัจจัยหรือเหตุผลที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจเรื่องหนึ่ง ๆ นั้น จะมีลักษณะเป็นเอกลักษณ์

ข้อเสนอแนะ

จากการวิจัยครั้งนี้ทำให้ผู้วิจัยทราบว่า มีปัจจัยหลายประการที่มีอิทธิพลต่อประสิทธิภาพของโครงการพัฒนาชุมชน ปัจจัยเหล่านี้สามารถจำแนกออกได้ 3 ประการคือ ประการแรก เป็นปัจจัยที่มีความสำคัญต่อผู้นำการเปลี่ยนแปลงหรือนักพัฒนา ถ้าหากเขาต้องการจะปฏิบัติงานให้บรรลุผลสำเร็จแล้ว ผู้นำการเปลี่ยนแปลงหรือนักพัฒนาจะต้องคำนึงถึงปัจจัยเหล่านี้ ได้แก่ เพศ อายุ ประสบการณ์ในการบวช อาชีพหลัก ประเภทของชาวนา ขนาดของการถือครองที่ดิน จำนวนที่ดินทำเกษตรกรรม จำนวนกระบือ ฯลฯ ประการที่สองเป็นปัจจัยซึ่งขึ้นอยู่กับนโยบายของรัฐบาล และจะต้องอาศัยความร่วมมือระหว่างหน่วยงานของรัฐในการจะดำเนินการกับปัจจัยเหล่านี้ ซึ่งได้แก่การจัดการศึกษาในระบบโรงเรียน การให้สินเชื่อเพื่อการเกษตร การให้ความรู้และข่าวสารทางการเกษตร การให้ความช่วยเหลือจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ การพัฒนาและเพิ่มประสิทธิภาพขององค์กรชุมชน ประการที่สามเป็นปัจจัยที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับโครงการพัฒนาชุมชน เพราะฉะนั้น กรมการพัฒนาชุมชนจึงมีหน้าที่โดยตรงที่จะดำเนินการกับปัจจัยต่าง ๆ

เหล่านี้เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพของโครงการพัฒนาชุมชน ปัจจัยเหล่านี้ได้แก่ การพัฒนาความรู้และความสามารถของชาวบ้านในการอ่านและเขียนภาษาไทย ตลอดจนการพัฒนาความรู้และทักษะในการเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาชุมชน การให้ข่าวสารทางการเกษตรและการให้ความช่วยเหลือของพัฒนาการและผู้นำท้องถิ่น ดังนั้น ข้อเสนอแนะจากการที่ศึกษาครั้งนี้ ส่วนใหญ่จึงได้มาจากปัจจัยที่สำคัญสองประการหลัง และมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการวางแผนงานและโครงการเพื่อขอความช่วยเหลือจากรัฐบาลในการเพิ่มประสิทธิภาพของโครงการพัฒนาชุมชน โปรดสังเกตว่าการศึกษานี้เกี่ยวข้องกับกิจกรรมของโครงการพัฒนาชุมชนอยู่ 2 ประการคือการยอมรับนวัตกรรมทางการเกษตรและการมีส่วนร่วมทางสังคม ดังนั้น ผลจากการวิจัยครั้งนี้จึงไม่อาจจะกล่าวได้ว่าสามารถตอบคำถามที่เกี่ยวข้องกับความมีประสิทธิภาพของโครงการพัฒนาชุมชนได้อย่างหมดสิ้น

การศึกษานี้ นอกจากจะเป็นการนำเสนอและชี้ให้เห็นถึงปัจจัยกว้าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการพัฒนาชุมชนในหมู่บ้านไทยแล้ว ยังมีจุดมุ่งหมายเพื่อประเมินผลโครงการพัฒนาชุมชนด้วย ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับประสิทธิภาพของโครงการพัฒนาชุมชน และได้ระบุถึงปัจจัยต่าง ๆ ที่มีอิทธิพลต่อประสิทธิภาพของโครงการพัฒนาชุมชน ดังนั้น จึงหวังว่าผลจากการศึกษานี้จะช่วยเพิ่มพูนความรู้และให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ที่ตรงและเชื่อถือได้เพื่อนำไปใช้เป็นพื้นฐานในการตัดสินใจ กำหนดนโยบายและวางแผนเพื่อพัฒนาและเพิ่มประสิทธิภาพของโครงการพัฒนาชุมชนในโอกาสต่อไป

ข้อเสนอแนะที่ได้จากผลการวิจัย

1. ในการศึกษานี้ พบว่า ความเชื่อของชาวบ้านเกี่ยวกับประโยชน์ของโครงการพัฒนาชุมชนที่มีต่อตนเอง ครอบครัวและหมู่บ้านมีอิทธิพลต่อการเข้าร่วมกิจกรรมและองค์กรชุมชน ดังนั้น จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่กรมการพัฒนาชุมชนควรจัดตั้งกลุ่มและพัฒนาองค์กรประชาชน การจัดตั้งกลุ่มและพัฒนาองค์กรประชาชนในที่นี้หมายถึงการเพิ่มพูนประสิทธิภาพและความมั่นคงให้เกิดขึ้นแก่องค์กรต่าง ๆ ที่จัดตั้งขึ้น อาทิเช่น กลุ่มเกษตรกร กลุ่มเยาวชน กลุ่มอาชีพต่าง ๆ ตามปกติแล้วมักจะมีคำถามกันอยู่เสมอว่าทำไมองค์กรชุมชนต่าง ๆ ที่จะจัดตั้งขึ้นมักจะไม่ประสบความสำเร็จ มีความล้มเหลว มีสาเหตุมาจากอะไร เป็นต้น คำตอบก็คือ ปัญหาส่วนใหญ่เกิดจากการขาดความร่วมมือและประสานงานกันระหว่างหน่วยงานของรัฐบาลที่ทำงานในพื้นที่ชนบท คณะกรรมการการบริหารขาดความรู้และทักษะในการบริหารงาน เกิดจากความกดดันของกลุ่มผลประโยชน์ เป็นต้น โดยปกติแล้ว ชาวบ้านจะให้ความสนใจกับกิจกรรมขององค์กรชุมชน และมักจะเข้าร่วมอย่างแข็งขันในระยะแรก ๆ แต่พอผ่านไปสักระยะหนึ่ง พวกเขารู้สึกผิดหวังและ

ทอดถอย เมื่อองค์กรเหล่านั้นมิได้ดำเนินการให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ เพราะฉะนั้น จึงเป็นหน้าที่ความรับผิดชอบของกรมการพัฒนาชุมชนที่จะต้องเร่งสร้างและพัฒนาองค์กรเหล่านี้ให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น เพราะองค์กรเหล่านี้จะช่วยสนับสนุนและเป็นพื้นฐานรองรับโครงการพัฒนาชุมชนในหมู่บ้านในโอกาสต่อไป

2. การศึกษาครั้งนี้พบว่า บทบาทของพัฒนาการและผู้นำท้องถิ่น มีความสำคัญในขบวนการพัฒนา ชาวบ้านเข้าร่วมในกิจกรรมพัฒนาชุมชนเพราะเขาตระหนักดีว่าเขาได้รับการคาดหวังและการสนับสนุนจากผู้ใหญ่บ้านและพัฒนาการ ผลสะท้อนจากการคาดหวังและการสนับสนุนของพัฒนาการและผู้ใหญ่บ้านสามารถอธิบายได้ในแง่ของความเกรงใจและกำลังใจ ชาวบ้านได้รับความช่วยเหลือและความรู้ข่าวสารต่าง ๆ จากบุคคลเหล่านี้ พวกเขาจะรู้สึกเกรงใจผู้ใหญ่บ้านและพัฒนาการ เมื่อบุคคลเหล่านี้ขอร้องให้เข้าร่วมกิจกรรมขององค์กรชุมชนต่าง ๆ พวกเขาจะรู้สึกเกรงใจไม่กล้าหลีกเลี่ยงแต่จะทำความคาดหวังของพัฒนาการและผู้นำท้องถิ่น ดังนั้น การมีส่วนร่วมในลักษณะนี้จึงเกิดจากการระดมและในลักษณะของผู้ตามไม่ได้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความสมัครใจ แต่เกิดขึ้นจากความเกรงใจ ดังนั้น การดำเนินกิจกรรมในรูปแบบของการรวมกลุ่มชนิดนี้ชาวบ้านมักจะเกิดความไม่มั่นใจ และเกรงว่าการดำเนินงานคงจะล้มเหลว ในกรณีเช่นนี้เจ้าหน้าที่ของรัฐจะต้องให้กำลังใจให้ความช่วยเหลือทางด้านวัสดุอุปกรณ์และวิชาการต่าง ๆ ซึ่งจะช่วยให้ชาวบ้านเกิดความมั่นใจ ในขณะเดียวกัน เมื่อชาวบ้านมีความมั่นใจสูงเขาก็จะเข้าร่วมกิจกรรมในโครงการพัฒนาชุมชนมากยิ่งขึ้น โครงการพัฒนาต่าง ๆ ควรจะเริ่มจากสิ่งที่ชุมชนมีอยู่ อาทิเช่น วัสดุอุปกรณ์ องค์กรและการเป็นผู้นำ อาจจะเริ่มต้นจากโครงการเล็ก ๆ ง่าย ๆ ซึ่งชาวบ้านสามารถทำได้เอง โดยไม่ต้องขอความช่วยเหลือจากหน่วยงานของรัฐบาลหรือเอกชน ถ้าเขาสามารถทำโครงการสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี เขาจะรู้สึกมั่นใจและเกิดความศรัทธาที่จะทำโครงการอื่น ๆ ต่อไปอีก รัฐบาลควรให้ความสนใจต่อการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจ ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อหมู่บ้าน เช่น การสร้างแหล่งน้ำ การปรับปรุงเส้นทางคมนาคม เป็นต้น โครงการเหล่านี้อยู่นอกเหนือขีดความสามารถของชาวบ้านจะจัดทำเองได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การจัดหาวัสดุอุปกรณ์และยังขาดความรู้ทางวิชาการ ซึ่งจะต้องมีการวางแผนกันอย่างละเอียดรอบคอบ โครงการพัฒนาที่ดำเนินการโดยชาวบ้านและโครงการพัฒนาที่ดำเนินการโดยหน่วยงานของรัฐบาลจะช่วยสนับสนุนซึ่งกันและกัน และนำมาซึ่งประโยชน์สูงสุดแก่ชาวบ้านและหมู่บ้านของเขาด้วย

ดังนั้น พัฒนาการควรทำหน้าที่ให้คำปรึกษาและแนะนำแก่คณะกรรมการหมู่บ้านและชี้ให้เห็นถึงปัญหาความต้องการที่แท้จริง ตลอดจนกระตุ้นให้เขาเกิดความคิดริเริ่มและรู้จักช่วยตนเอง และประสานงานกับกลุ่ม องค์กร หรือหน่วยงานต่าง ๆ ซึ่งมีอยู่ในหมู่บ้านนั้น

และเปิดโอกาสให้คณะกรรมการหมู่บ้านได้แสดงความสามารถในการพัฒนาท้องถิ่นของตน และพัฒนาการควรจะนำตัวออกจากโครงการในทันทีที่โครงการนั้นสามารถดำเนินการไปได้โดยสมาชิกที่มีความสามารถเป็นผู้รับช่วงการดำเนินงาน อนึ่ง พัฒนาการจะต้องรู้จักกำหนดเป้าหมายและทิศทางในการดำเนินงานเพื่อแก้ไขปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น เพื่อให้การดำเนินงานนั้นบรรลุผลสำเร็จ

3. ในการวิจัยครั้งนี้ พบว่า โครงการพัฒนาชุมชนส่วนใหญ่นี้มีจุดมุ่งหมายที่จะปรับปรุงสภาพแวดล้อมและไม่ค่อยสนใจเรื่องการพัฒนาการเกษตรเท่าที่ควร คงจะจำกันได้ว่าวัตถุประสงค์ที่สำคัญประการหนึ่งของโครงการพัฒนาชุมชนคือ การมุ่งพัฒนาอาชีพของประชาชน ให้สามารถจำหน่ายผลิตผลทางการเกษตรเป็นอาชีพหลักที่สร้างรายได้ให้กับประชาชน ผลจากการวิจัยแสดงว่า โครงการพัฒนาชุมชนได้นำความเจริญก้าวหน้ามาสู่การพัฒนาภาคเกษตรกรรม เนื้อหาสาระของโครงการพัฒนาชุมชนค่อนข้างกว้าง และพัฒนาการเองก็ยังไม่มีความรู้และทักษะเพียงพอในเรื่องการเกษตรและขาดความร่วมมือระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

กรมการพัฒนาชุมชนควรจะมีอย่างใกล้ชิดกับกรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ในการส่งเสริมการพัฒนาการเกษตร กรมการพัฒนาชุมชนได้สร้างความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับชาวบ้านและกรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์มีความรู้ทางเทคนิคทางด้านเกษตร ด้วยความร่วมมือและประสานงานกันระหว่างหน่วยงานทั้งสองนี้ โครงการพัฒนาการเกษตรคงจะบรรลุความสำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพ หน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องทั้งหมดควรคำนึงถึงประสิทธิภาพของเครื่องมือเครื่องใช้ในการเกษตร และการหาตลาดเพื่อขายผลผลิตเป็นประการแรกก่อนที่จะแนะนำวิทยาการใหม่ ๆ เข้าไปให้ชาวบ้านนำไปปฏิบัติ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์สามารถช่วยเหลือกรมการพัฒนาชุมชนทางด้านการศึกษาและพัฒนาการในเรื่องความรู้พื้นฐานทางการเกษตร เนื่องจากพัฒนาการมีพื้นฐานความรู้ทางวิชาการที่แตกต่างกัน เขาควรจะได้รับ การอบรมให้มีความรู้ทางด้านเกษตรด้วยเพื่อช่วยเหลือเกษตรกรในโอกาสต่อไป

4. จากการศึกษาครั้งนี้ พบว่า วิทยุเป็นสื่อสารมวลชนที่มีอิทธิพลต่อการยอมรับนวัตกรรมทางการเกษตรและการมีส่วนร่วมทางสังคมในกิจกรรมและองค์กรชุมชน ชาวบ้านส่วนใหญ่จะรับฟังข่าวสารจากวิทยุอยู่เสมอ ดังนั้น ข้อมูลเกี่ยวกับการเกษตรและกิจกรรมพัฒนาชุมชนลงไปสู่ชาวบ้านได้โดยผ่านทางวิทยุ ดังนั้น หน่วยงานของรัฐบาลควรเอาใจใส่และใช้สื่อมวลชนประเภทนี้เป็นพิเศษเพื่อส่งเสริมกิจกรรมการมีส่วนร่วมให้สูงขึ้น โครงการการศึกษาผู้ใหญ่และการศึกษาต่อเนื่องควรจะใช้สื่อชนิดนี้เป็นเครื่องมือในการเรียนการสอน ควรจัดให้ชาวบ้านได้เรียนรวมกันที่ศูนย์พัฒนาตำบล ให้พวกเขาได้ฟังคำบรรยายทางวิทยุหลังจากการ

บรรยายทุกครั้งพัฒนากรหรือผู้ช่วยควรช่วยกันตอบปัญหาและข้อซักถามต่าง ๆ และเป็นผู้นำการอภิปรายกลุ่ม เพื่อให้ชาวบ้านมีความเข้าใจยิ่งขึ้น

5. ในการวิจัยครั้งนี้ พบว่า ความสามารถในการอ่านและเขียนภาษาไทยและการศึกษาแบบเป็นทางการ มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมทางสังคม ชาวบ้านที่ทราบว่าเขามีความรู้เพียงพอก็จะเกิดความมั่นใจในการเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนซึ่งเป็นการยืนยันความสำคัญของการศึกษาแบบเป็นทางการ ว่ามีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมทางสังคม ผลจากการศึกษาแสดงให้เห็นว่าถึงเวลาแล้วที่ควรจะต้องจัดตั้งโรงเรียนมัธยมในหมู่บ้านและขยายการศึกษาภาคบังคับจนถึงระดับมัธยมปลายเพื่อพัฒนาความรู้และสนับสนุนให้ชาวบ้านเข้าร่วมกิจกรรมและองค์กรชุมชนมากขึ้น ดังได้กล่าวมาแล้วว่า ไม่ปรากฏว่ามีโรงเรียนมัธยมในหมู่บ้าน ดังนั้น ในกรณีที่ผู้ปกครองต้องการให้บุตรหลานของตนได้เรียนต่อระดับมัธยมก็ต้องส่งบุตรหลานให้เข้ามาอยู่ในเมือง ซึ่งชาวบ้านส่วนใหญ่ที่มีฐานะยากจนและไม่สามารถจะส่งบุตรหลานให้เรียนต่อในระดับสูงได้ รัฐบาลโดยเฉพาอย่างยิ่งได้แก่ กระทรวงศึกษาธิการควรจะสร้างโรงเรียนมัธยมขึ้นในหมู่บ้านเพื่อสนองตอบความต้องการที่เกิดขึ้น พัฒนาการอาจจะให้การช่วยเหลือโรงเรียนมัธยมเหล่านี้ได้ โดยการเป็นครูสอนพิเศษเป็นครั้งคราว

นอกจากการศึกษาแบบเป็นทางการแล้ว โครงการฝึกอบรมให้ความรู้แก่ชาวบ้านมีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนการมีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนาชุมชน ผลจากการวิจัยครั้งนี้แสดงให้เห็นว่า โครงการฝึกอบรมและการไปทัศนศึกษา รวมทั้งการฝึกอบรมทางด้านการเกษตรนั้นมีอิทธิพลต่อการยอมรับนวัตกรรมทางการเกษตร อย่างไรก็ตาม ผลจากการวิจัยในเรื่องการมีส่วนร่วมทางสังคม แสดงให้เห็นว่า โครงการฝึกอบรมและการไปทัศนศึกษามีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมทางสังคมเช่นเดียวกัน แต่มีชาวบ้านจำนวนเพียงเล็กน้อยเท่านั้น ที่มีโอกาสเข้ารับการฝึกอบรมโดยเฉพาอย่างยิ่งโครงการฝึกอบรมทางด้านการเกษตร ควรจัดให้มีขึ้นอยู่เสมอเพื่อถ่ายทอดเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับท้องถิ่นใช้ในการปรับปรุงวิธีการผลิต และควรดำเนินการโดยผู้เชี่ยวชาญ เนื้อหาของการฝึกอบรมควรมีเนื้อหาว่าง่าย ๆ และจัดแบบง่าย ๆ ที่จะช่วยให้ชาวบ้านเข้าใจได้ดี วิธีการฝึกอบรมโดยการสาธิต และการทดลองให้เห็นของจริงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง การสอนโดยวิธีการสาธิตดีกว่าการบรรยาย เพราะคำบรรยายนั้นชาวบ้านมองไม่เห็นและไม่สามารถช่วยพวกเขาให้เกิดความมั่นใจได้ เพราะฉะนั้น การฝึกหัดให้ทดลองทำด้วยตนเองและการแสดงให้ชาวบ้านเห็นของจริง จะช่วยให้ชาวบ้านเกิดการยอมรับเร็วขึ้น และทำให้เกษตรกรเกิดความมั่นใจในวิทยาการใหม่เหล่านี้ นอกจากนี้ยังช่วยลดความรู้สึกเสี่ยงลงไปด้วย

ภายหลังจากที่นักพัฒนาได้แนะนำวิทยาการใหม่ให้แก่ชาวบ้านและชาวบ้านนำไปปฏิบัติแล้ว การนิเทศและการติดตามผลกิจกรรมที่ดำเนินไปแล้วควรจะต้องจัดทำขึ้นเพื่อเป็นหลักประกัน

ผลงานและสร้างความมั่นใจให้แก่ชาวบ้าน แต่เป็นที่น่าเสียดายว่า หน่วยงานที่เกี่ยวข้องมิได้มีการติดตามผลเลย ตัวอย่างเช่น ชาวบ้านส่วนใหญ่ในหมู่บ้านที่ทำการศึกษารู้จักใช้ปุ๋ยเคมี แต่พวกเขาใช้ในปริมาณที่น้อยกว่าที่ระบุไว้ในฉลาก ทำให้การใช้ปุ๋ยเคมีไม่ได้ผลดีเท่าที่ควร หน่วยงานของรัฐบาลไม่ได้ดำเนินการแก้ไขในเรื่องนี้แต่อย่างใด การละเว้นที่จะนิเทศและติดตามผลงานเป็นสิ่งที่เป็นอันตรายอย่างยิ่ง ในขณะที่เดียวกันหน่วยงานของรัฐและเอกชนหลายแห่งรวมทั้งกรมการพัฒนาชุมชนได้ดำเนินงานโครงการวางแผนครอบครัว แต่มิได้มีการติดตามผลข้างเคียงที่เกิดขึ้น สตรีในชนบทบางคนใส่ห่วงคุมกำเนิด เป็นเวลานานสองปีมาแล้ว โดยไม่ได้รับการตรวจสอบสภาพร่างกายอีกเลย บางคนรับประทานยาเม็ดคุมกำเนิดติดต่อกันเป็นเวลาหลายปี โดยไม่ได้รับการปรึกษาแพทย์หรือพยาบาลเลย ดังนั้น หน่วยงานที่รับผิดชอบในการแนะนำวิทยากรใหม่เหล่านี้จะต้องรับผิดชอบและจัดทำโครงการติดตามผลอย่างใกล้ชิด และต่อเนื่องตลอดไป ทั้งนี้เพื่อสุขภาพและคุณภาพชีวิตที่ดีให้แก่ประชาชนในชนบทนั่นเอง

6. ในการวิจัยครั้งนี้ พบว่า สถาบันสินเชื่อเพื่อการเกษตรได้มีส่วนสนับสนุนชาวบ้านให้เข้าร่วมกิจกรรมและองค์กรของชุมชน แต่พบว่าชาวบ้านน้อยรายที่ไปขอกู้ยืมเงินจากสถาบันสินเชื่อเหล่านี้ เช่น สถาบันสหกรณ์ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ หรือหน่วยราชการ เพื่อนำไปซื้อสิ่งของและเครื่องใช้ในการเกษตร โดยแท้จริงแล้ว ชาวบ้านส่วนใหญ่มักจะขอกู้ยืมเงินจากพวกนายทุนถึงแม้จะเสียดอกเบี้ยในอัตราที่สูงก็ตาม ทั้งนี้ เพราะการกู้ยืมเงินจากสถาบันสินเชื่อดังกล่าวข้างต้น ผู้เสนอขอกู้ยืมเงินจะต้องมีคุณสมบัติตามที่กำหนดไว้ เช่น ต้องเป็น สมาชิกกลุ่มตัวอย่างเช่น กลุ่มสหกรณ์ เป็นต้น นอกจากนี้ จะต้องเป็นผู้ค้ำประกันหรือกลุ่มค้ำประกันและในบางครั้งการอนุมัติเงินล่าช้าไม่ทันกับความต้องการของชาวบ้าน ดังนั้น รัฐบาลควรให้การสนับสนุนและขยายกิจการสถาบันสินเชื่อเหล่านี้ การอำนวยความสะดวกในเรื่องการกู้ยืม ตลอดจนการเบิกจ่ายให้เป็นไปอย่างรวดเร็ว ซึ่งสถาบันสินเชื่อเหล่านี้จะเป็นตัวช่วยเร่งรัดการพัฒนาการเกษตรและการพัฒนาชนบทอีกทางหนึ่งด้วย

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษาเพิ่มเติมถึงปัจจัยหรือตัวแปรอื่น ๆ ที่จะมีผลต่อประสิทธิภาพของโครงการพัฒนาชุมชน เป็นต้นว่า นโยบายของกรมการพัฒนาชุมชน ความร่วมมือสนับสนุนของคณะกรรมการหมู่บ้าน คณะกรรมการสภาตำบล และคณะทำงานสนับสนุนการปฏิบัติการพัฒนาชนบทระดับตำบล เป็นต้น

2. ควรศึกษาเปรียบเทียบปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนในแต่ละท้องถิ่นที่มีลักษณะแตกต่างกัน เช่น แตกต่างกันด้านการนับถือศาสนา หรือเขตพื้นที่พัฒนาระดับล่างหลังเปรียบเทียบกับเขตพื้นที่พัฒนาระดับปานกลางหรือก้าวหน้า เป็นต้น

3. ควรศึกษาเปรียบเทียบปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับประสิทธิภาพของโครงการพัฒนาในแต่ละภาค โดยการศึกษาเครื่องชี้ของประสิทธิภาพของโครงการพัฒนาชุมชนอื่น ๆ ได้แก่ การยอมรับทางด้านอนามัย และการปรับปรุงสิ่งแวดล้อมของหมู่บ้าน และควรใช้กรอบแนวคิดทฤษฎีอย่างเดียวกันกับที่ใช้ในงานวิจัยครั้งนี้ด้วย เพื่อเป็นการเพิ่มพูนความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับประสิทธิภาพของโครงการพัฒนาชุมชนในมิติต่าง ๆ มากยิ่งขึ้น